ŚWIATOWY DZIEŃ ZDROWIA 2014

Opracowanie prezentacji:

st. asystent Aleksandra Wasilewska

Oddział Promocji Zdrowia i Oświaty Zdrowotnej

Wojewódzkiej Stacji

Sanitarno-Epidemiologicznej w Olsztynie

Źródła informacji

- **Strona internetowa Światowej Organizacji Zdrowia -** www.who.int
- **Strona internetowa Stowarzyszenia Chorych na Borelizę** – www.borelioza.org
- Strona internetowa **www.kleszcze.org**

- **Leksykon Epidemiologiczny** - *red. J. Bzdęga i in. (2008)*
- **Choroby zakaźne i pasożytnicze** – *red. W. Magdzik i in. (2004)*
- **Diagnostyka i leczenie boreliozy z Lyme – zalecenia Polskiego Towarzystwa Epidemiologów i Lekarzy Chorób Zakaźnych (2011)**
- **Parazytologia i akaroentomologia medyczna –** *red. A. Deryło (PWN 2002)*

- **Zachorowania na niektóre choroby zakaźne, zakażenia i zatrucia w woj. warmińsko-mazurskim w latach 2000-2012 –** *opracowanie WSSE w Olsztynie*
- **Raport o stanie sanitarnym woj. warmińsko-mazurskiego za 2012 rok**

ŚWIATOWY DZIEŃ ZDROWIA

- Jest obchodzony co roku **7 kwietnia** – w rocznicę powstania **Światowej Organizacji Zdrowia** *(WHO, 1948)*

- Ma na celu zwrócenie szczególnej uwagi na **wybrany problem związany ze zdrowiem publicznym**
- Rozpoczyna **rok** działań realizowanych pod tym samym hasłem

TEMAT PRZEWODNI NA ŚWIATOWY DZIEŃ ZDROWIA 2014

Choroby przenoszone przez wektory

„Small creatures, big threat”

WEKTORY ZAKAŻENIA

organizmy, które przenoszą **czynniki chorobotwórcze** z zakażonego człowieka *(lub zwierzęcia)* na innego człowieka *(lub zwierzę)*

ZAKAŻENIE *(INFEKCJA)*

- wniknięcie i rozwój/względnie namnożenie się **czynnika chorobotwórczego** *(np. wirusy, bakterie)* w organizmie człowieka lub zwierzęcia

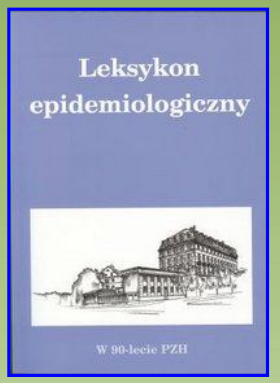

ZARAŻENIE

- zawężone pojęcie **zakażenia**
- odnosi się do zakażenia organizmu **pasożytami**

(np. pierwotniaki, płazińce, obleńce)

CHOROBY PRZENOSZONE PRZEZ WEKTORY *(przykłady)*

KSERO

- **Gorączki krwotoczne**
  - **choroba Denga** ***(wirusy/komary)***
  - żółta gorączka ***(wirusy/komary)***
  - krymsko-kongijska gorączka krwotoczna ***(wirusy/kleszcze)***
- **Malaria** ***(pierwotniaki/komary)***
- **Trypanosomozy**
  - amerykańska (choroba Chagasa) ***pierwotniaki/pluskwiaki***
  - afrykańska (śpiączka afrykańska) ***pierwotniaki/muchy tse-tse***
- **Leiszmaniozy** ***(pierwotniaki/moskity)***
  - skóry i błon śluzowych
  - trzewna
- **Filarioza** ***(nicienie/komary)***
- **Onchocerkoza** ***(nicienie/meszki)***
- **Schistosomoza** ***(przywry/ślimaki)***

- **Borelioza** ***(bakterie/kleszcze)***

leiszmanioza

- Większość z tych chorób występuje powszechnie **na terenach tropikalnych i subtropikalnych**

Anna Marzec-Bogusławska

zanim wybierzesz się w podróż... pomyśl o zdrowiu

Poradnik

Wydanie II zmienione i poszerzone

Krajowe Centrum ds. AIDS
Wydawnictwo Poznańskie • Poznań 2002

Spis treści

Przedmowa / 5

Przedmowa do wydania II / 6

Wprowadzenie / 7

- Bezpieczna woda i żywność / 7
- Choroba lokomocyjna / 8
- Osoby starsze a podróże / 8
- Ciąża a podróże / 9
- Podróżowanie z dziećmi / 10
- Szczepienia ochronne / 11
- Punkty szczepień przeciwko żółtej gorączce i innym chorobom / 11
- Podręczna apteczka podróżnika / 12
- Insekty / 12
- Jet lag / 13

Wybrane choroby zakaźne mogące stanowić zagrożenie dla turystów / 14

Podróż kraj po kraju (alfabetycznie) / 27

CZYNNIK CHOROBOTWÓRCZY	WEKTOR	CHOROBA
wirus DENV **– 4 serotypy**	**komary** ***(Aedes w Afryce, Haemagogus w Ameryce Pd.)*** 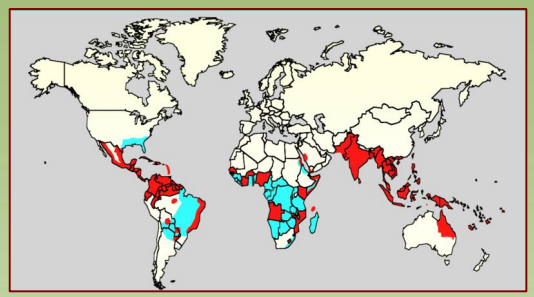	**denga** ***(gorączka krwotoczna)*** 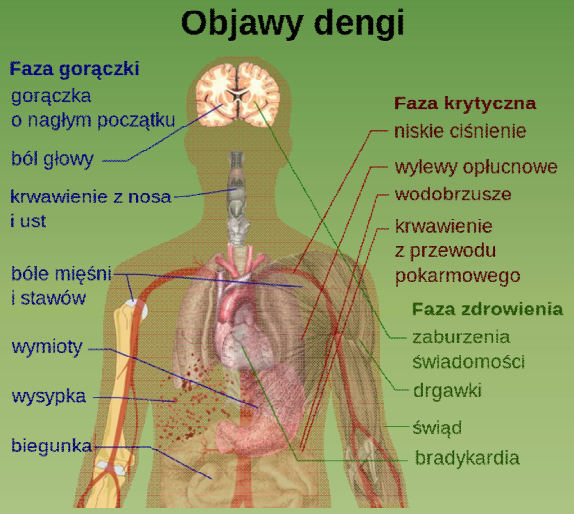 **W ciągu 50 ostatnich lat liczba zachorowań wzrosła 30-krotnie.**

CZYNNIK CHOROBOTWÓRCZY	WEKTOR	CHOROBA
zarodziec	**komary**	**malaria (zimnica)**
Plasmodium	***(Anopheles)***	
– 5 gatunków		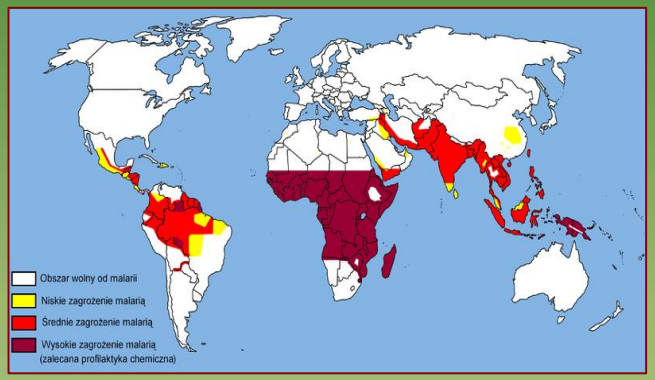
(pierwotniak)	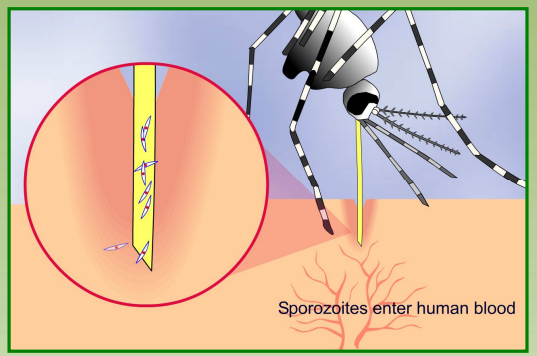	**660 000 zgonów w 2010 roku**

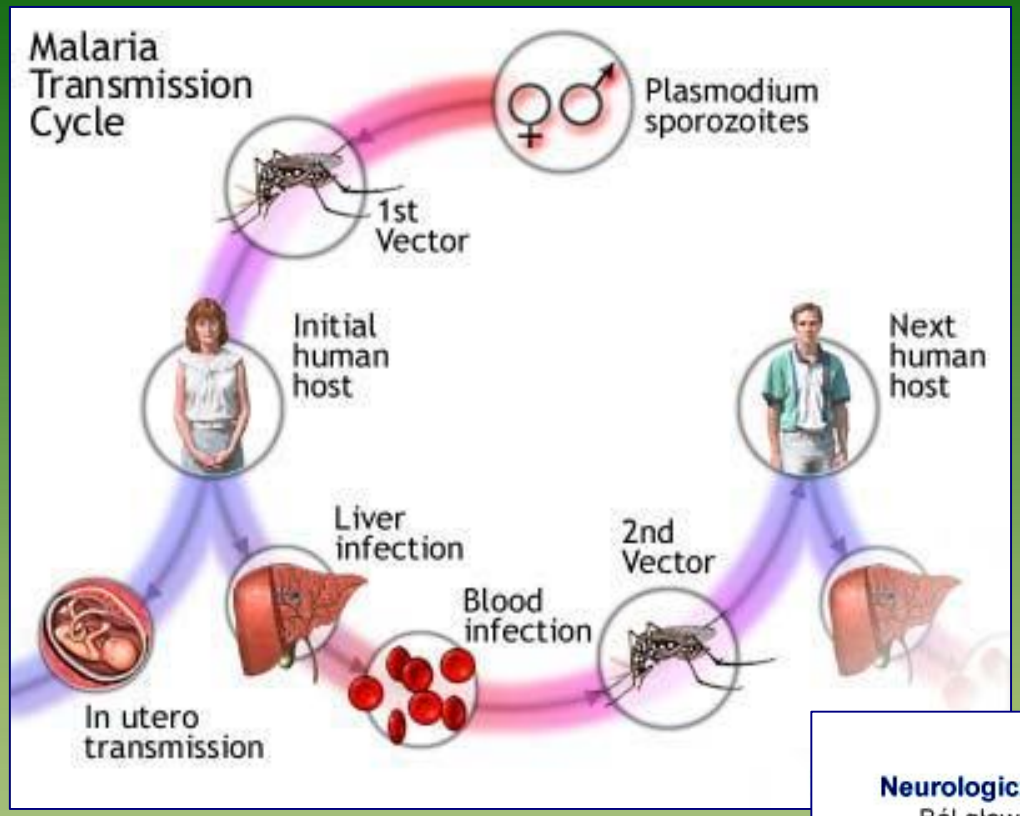
Malaria Transmission Cycle
Plasmodium sporozoites
1st Vector
Initial human host
Next human host
Liver infection
2nd Vector
Blood infection
In utero transmission

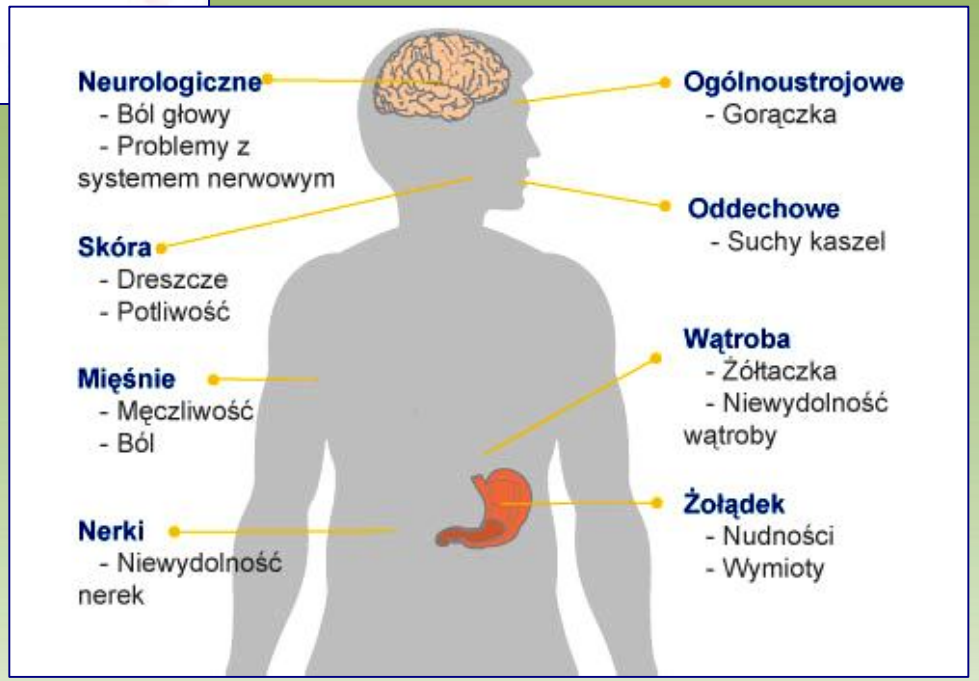
Neurologiczne
- Ból głowy
- Problemy z systemem nerwowym
Skóra
- Dreszcze
- Potliwość
Mięśnie
- Męczliwość
- Ból
Nerki
- Niewydolność nerek
Ogólnoustrojowe
- Gorączka
Oddechowe
- Suchy kaszel
Wątroba
- Żółtaczka
- Niewydolność wątroby
Żołądek
- Nudności
- Wymioty

BORELIOZA

krętkowica kleszczowa
choroba z Lyme

CHOROBA Z LYME

- Mieszkańcy **Old Lyme** w stanie **Connecticut** przez długie lata cierpieli na dolegliwości stawowe, chroniczne zmęczenie i inne objawy bez określonej przyczyny.
- **Chorobę z Lyme** opisał w 1975(77) roku reumatolog **Allen Steere.** Podejrzewał, że choroba ma podłoże wirusowe.

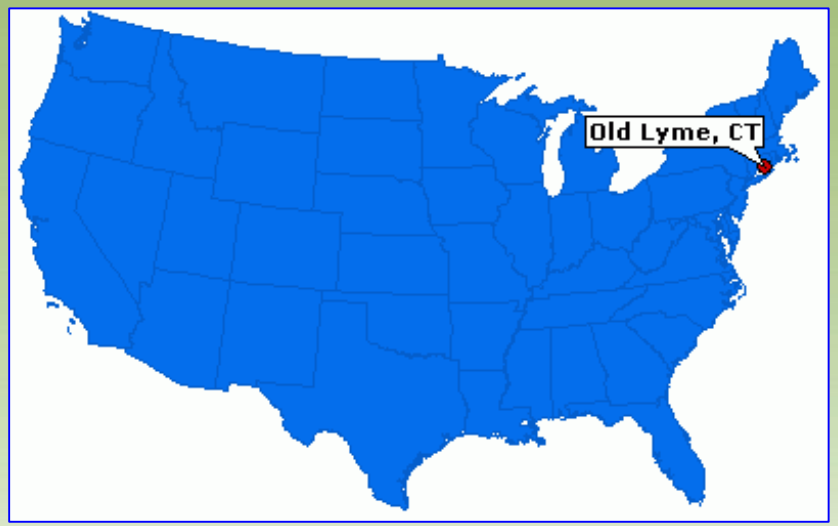

WILLY BURGDORFER (ur.1932)

- naukowiec amerykański szwajcarskiego pochodzenia
- urodził się i kształcił się w Bazylei
- **odkrył bakterię wywołującą boreliozę** (1981):
  krętki nazwane na jego cześć **Borrelia burgdorferi**

BORRELIA BURGDORFERI

sensu lato *(w szerokim znaczeniu)*

- **Gatunek zbiorowy,** do którego należy kilkadziesiąt różnych **genogatunków** (gatunki genomowe).
- **W Europie główne gatunki chorobotwórcze to:**
  - Borrelia **burgdorferi** sensu stricto *(w ścisłym znaczeniu)* *(wpływa na stawy)*
  - Borrelia **garinii** *(najczęstsza; wpływa na układ nerwowy)*
  - Borrelia **afzelii** *(powoduje przewlekłe stany zapalne skóry)*
- **W Ameryce Pn. -** Borrelia **burgdorferi** sensu stricto

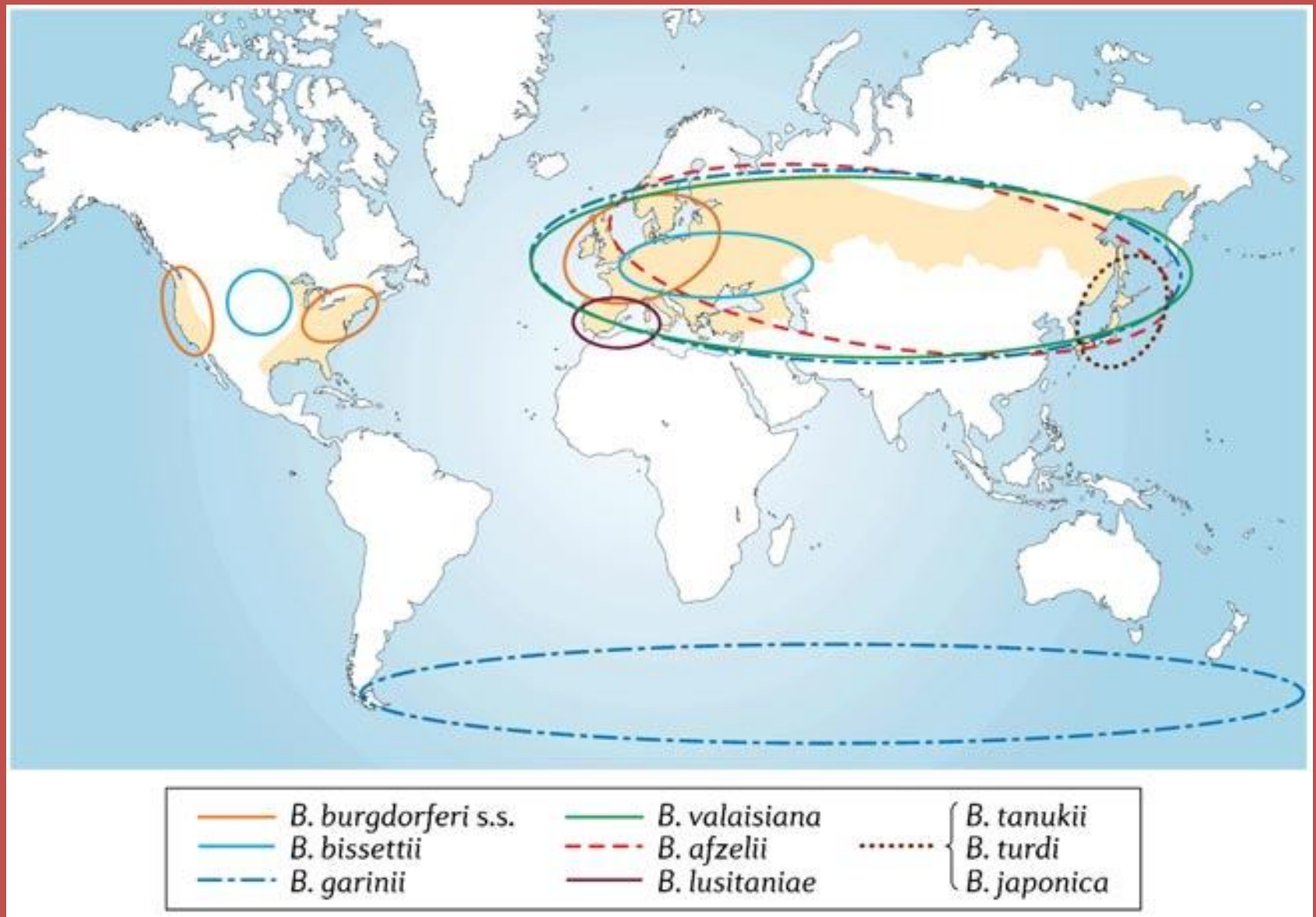

Copyright © 2006 Nature Publishing Group
Nature Reviews | Microbiology

WEKTOR ZAKAŻENIA

- **Kleszcze** z rodzaju **Ixodes**
- Na terenie całej Polski – **kleszcz pospolity (Ixodes ricinus)**
- Według różnych danych szacunkowych, zakażonych jest **10-70%** kleszczy – w zależności od regionu.
- Krętki są przenoszone na człowieka przez **wszystkie postacie rozwojowe kleszcza**: **larwę** (A), **nimfę** (B), **osobniki dorosłe** (C – samica, D – samiec).

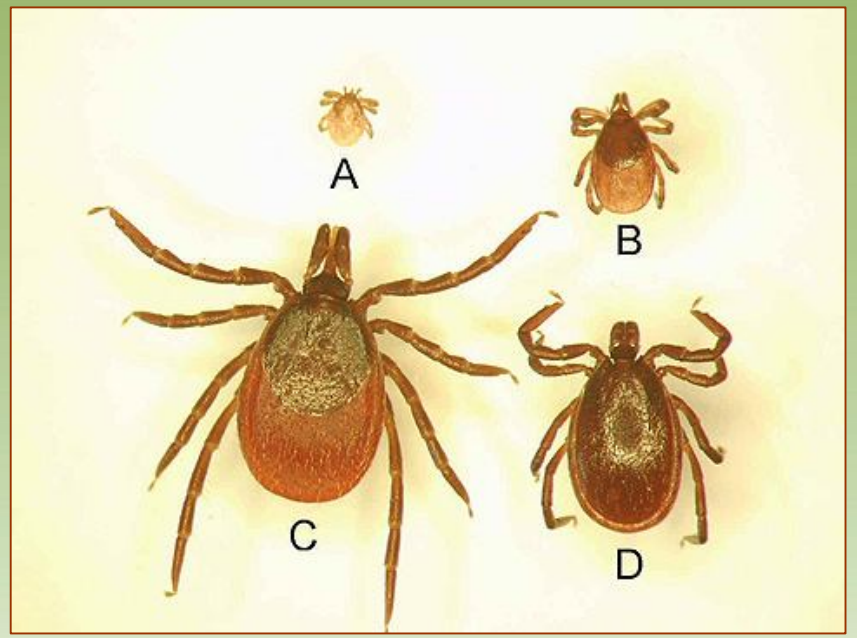

ŻYWICIELE KLESZCZY

- lądowe **gady**
- **ptaki** – głównie te, które gnieżdżą się i poszukują pożywienia na ziemi i w niskich warstwach roślinności
- **ssaki**
- **ludzie**

PREFEROWANE PRZEZ KLESZCZE SĄ GATUNKI STAŁOCIEPLNE

- W cyklu rozwojowym kleszcz ma **3 żywicieli**
  - **po jednym** w każdym aktywnym stadium rozwojowym.
- **Żywicielami** kleszczy mogą być osobniki **tego samego gatunku** lub **różnych gatunków**.
- **Cykl rozwojowy** kleszcza pospolitego trwa **2-3 lata**.

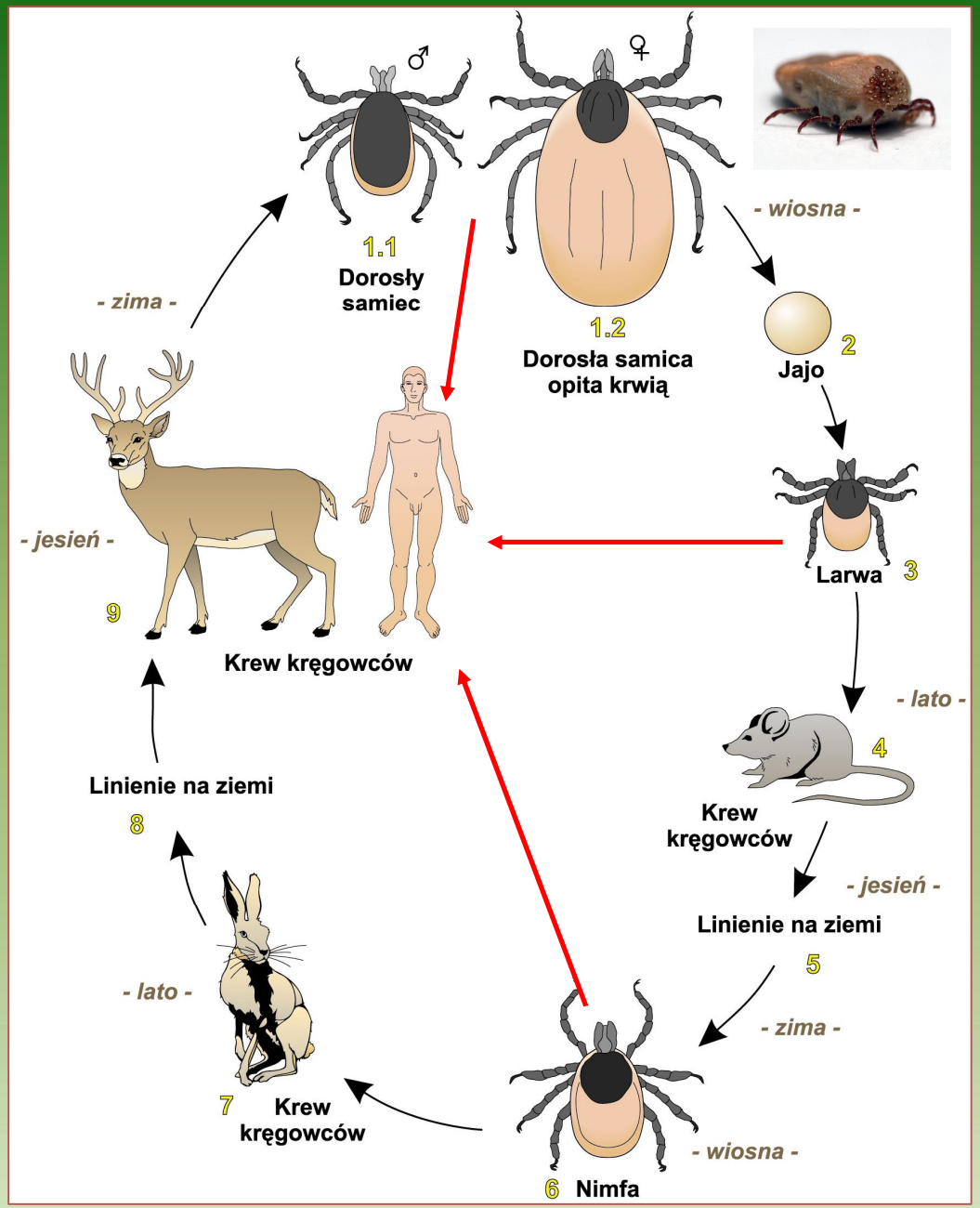

Z jaj złożonych na podłożu rozwijają się **larwy,** które atakują **pierwszego żywiciela.**
Po najedzeniu się, **larwy** odpadają na podłoże. Tam przekształcają się w **nimfy.**

Nimfy atakują **drugiego żywiciela.**
Po najedzeniu się, **nimfy** odpadają na podłoże i tam przekształcają się w **postaci dorosłe (samce i samice).**

Dorosłe kleszcze atakują **trzeciego żywiciela.** Po najedzeniu się odpadają na podłoże, gdzie samice składają jaja.

AKTYWNOŚĆ SEZONOWA KLESZCZY W POLSCE

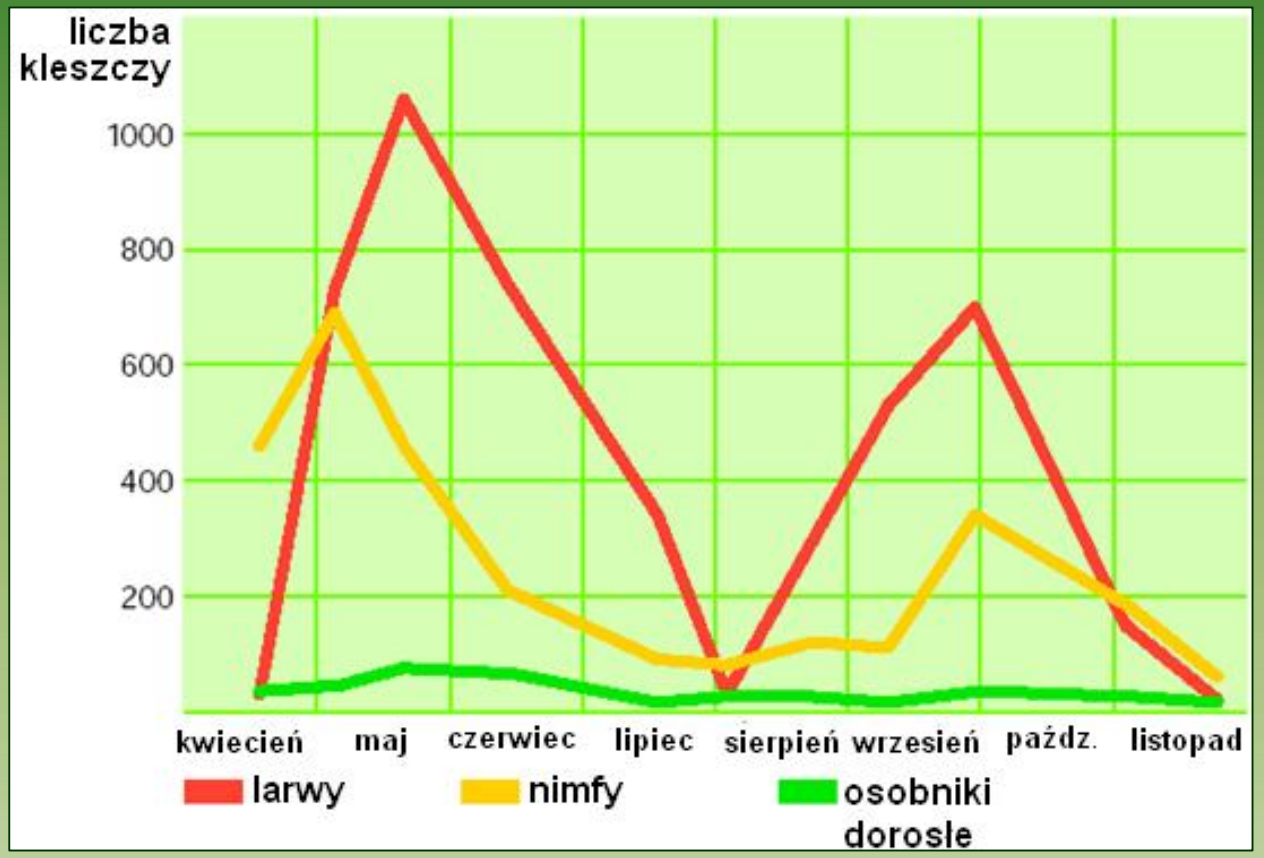

Wzrasta:

- **wiosną**
- **jesienią**

- Aktywność kleszczy zależy od **temperatury otoczenia**.
- **Jeśli zimą występują okresy o dodatnich temperaturach, pobudza to kleszcze do aktywności.**

- Występowanie i liczebność kleszczy w danym siedlisku zależy od **warunków mikroklimatycznych** oraz **dostępności żywicieli.**

- Preferowane są:

  - **duża wilgotność powietrza (80-100%)**
  - **małe skoki temperatury w ciągu doby**
  - **nieprzewiewność.**

- Często kleszcze skupiają się **wzdłuż dróg i ścieżek leśnych porośniętych trawiastą roślinnością.**

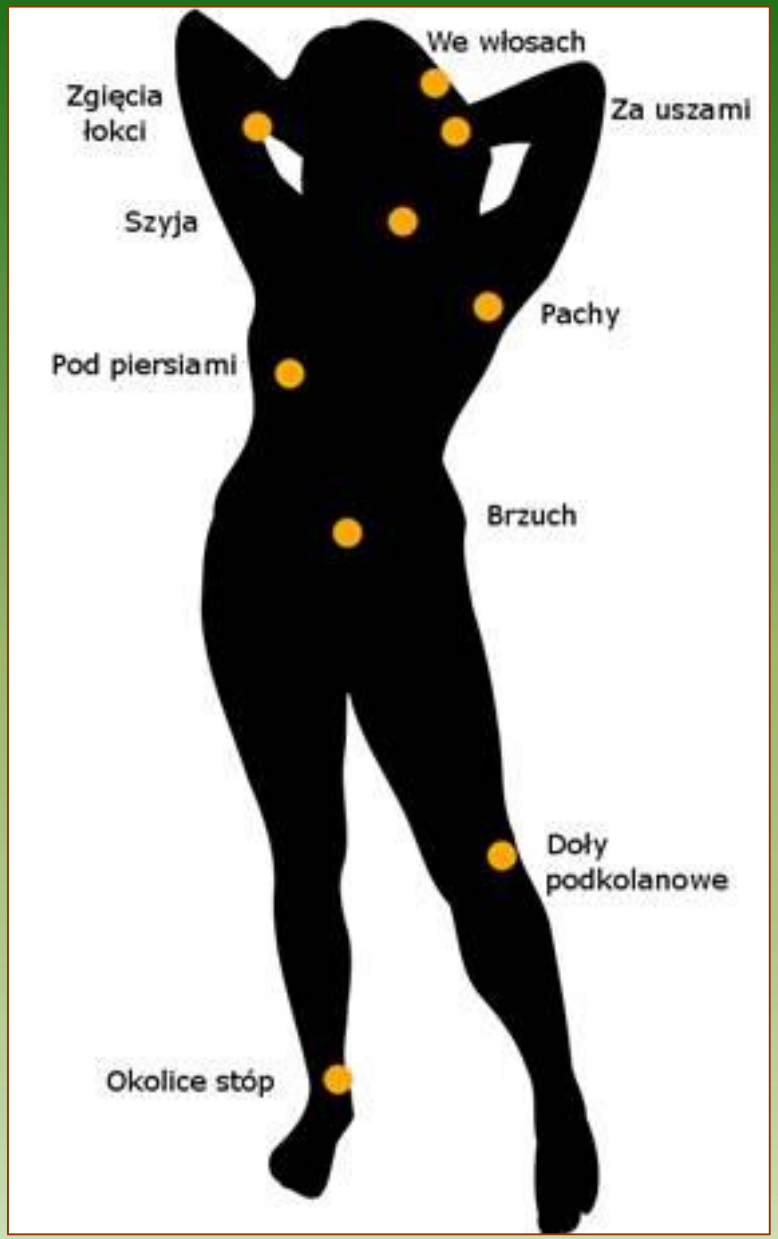

Miejsca, w których najchętniej lokują się kleszcze

- Kleszcz podczas zagłębiania się w skórę żywiciela wydziela dużą ilość **szybko twardniejącej śliny**, która tworzy rurkowatą pochewkę wokół narządów gębowych – trwale mocując je w skórze.
- Podczas żerowania kleszcz wydziela **drugi typ śliny**, która wywołuje rozpad tkanek żywiciela i zapobiega krzepnięciu krwi.
- Kleszcze pochłaniają **krew, limfę i rozpuszczone tkanki żywiciela.**
- Do organizmu żywiciela kleszcz wprowadza bakterie Borrelia i **inne czynniki chorobotwórcze**.

FILM

BORELIOZA

- **Przewlekła**, **wieloukładowa** choroba zakaźna charakteryzująca się występowaniem objawów **skórnych, stawowych, kardiologicznych i neurologicznych.**

- Mnogość i różnorodność objawów klinicznych jest często powodem **błędnego rozpoznania** i leczenia pacjenta na inne choroby niż borelioza.

A. BORELIOZA WCZESNA

stadium zakażenia ograniczonego

- rumień wędrujący
- chłoniak limfocytarny skóry

stadium zakażenia rozsianego

- rumień wędrujący mnogi (wtórny)
- wczesna neuroborelioza
- zapalenie stawów
- zapalenie mięśnia sercowego
- inne zmiany narządowe

B. BORELIOZA PÓŹNA

stadium zakażenia przewlekłego

- przewlekłe zapalenie zanikowe skóry kończyn
- neurologiczne, reumatologiczne lub inne zmiany narządowe utrzymujące się przez **co najmniej 12 miesięcy**

RUMIEŃ WĘDRUJĄCY

- Występuje u **30-50% osób zakażonych**.
- Ujawnia się w miejscu ukłucia przez kleszcza zwykle **po 1–3 tygodniach** (może sięgać 3 miesięcy).

- Typowa zmiana początkowo ma formę **plamy**, **powiększa się** wykazując **centralne przejaśnienie**.
- O pewnym rozpoznaniu można mówić, gdy zmiana ulega powiększeniu w ciągu kilku dni i przekroczy **średnicę 5 cm** – jest to cech odróżniająca **EM** od odczynu hiperergicznego* występującego w miejscu wkłucia się kleszcza.

**słaba reakcja zapalna*

CDC

RUMIEŃ WĘDRUJĄCY

- **Postacie nietypowe rumienia** nie wykazują centralnego przejaśnienia, posiadają nieregularny kształt lub cechy krwotoczne.

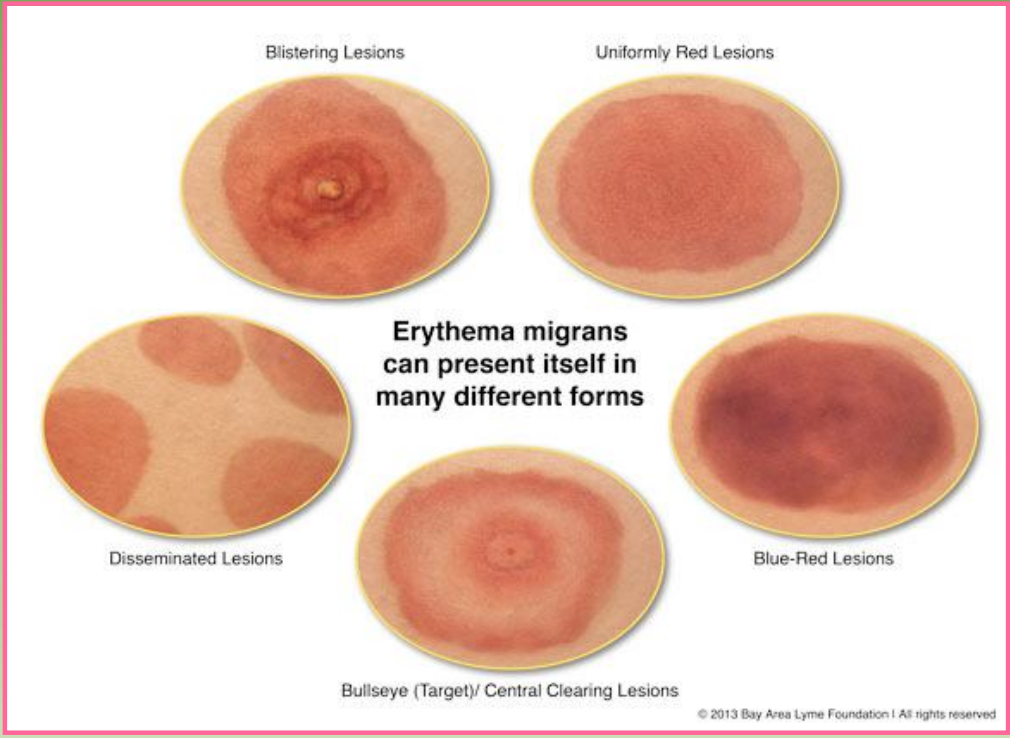

RUMIEŃ WĘDRUJĄCY

- Zmiany nieleczone mogą utrzymywać się przez kilka miesięcy, a ich **samoistne ustąpienie nie oznacza eliminacji zakażenia.**
- Rzadko ujawniają się **mnogie rumienie wtórne**, świadczące o rozsiewie zakażenia; zwykle są mniejsze od zmiany pierwotnej i jednolicie zabarwione
- **Dodatkowe objawy**, takie jak świąd skóry, powiększenie węzłów chłonnych w okolicy zmiany lub objawy ogólne (ból głowy, gorączka, bóle mięśniowo-stawowe) występują rzadko.

ZAPALENIA MIĘŚNIA SERCOWEGO

- Najczęściej stwierdza się **zaburzenia przewodnictwa** w postaci **bloków przedsionkowo-komorowych**.

CHŁONIAK LIMFOCYTARNY SKÓRY

- Ujawnia się u około 1% chorych, zwykle w kilka tygodni od kontaktu z zakażonym kleszczem, **niekoniecznie w miejscu jego wkłucia**.
- Najczęściej pojedynczy, sino-czerwony, niebolesny guzek o średnicy 1-5 mm.
- Nieleczony może utrzymywać się przez kilka lat i ustąpić samoistnie.

ZAPALENIE STAWÓW

Może przebiegać w formie **różnych postaci klinicznych**:

- **wędrujące bóle kości, stawów, mięśni i ścięgien**
  w **stadium wczesnego zakażenia** - w okresie kilku tygodni od zakażenia

- **nawracające bóle kostne, stawowe lub tkanek okołostawowych**
  - ujawniają się przez miesiące lub lata z długimi okresami samoistnych remisji
  - dolegliwości są **asymetryczne** i najczęściej dotyczą stawów kończyn

ZAPALENIE STAWÓW

- **nawracające zapalenie stawów** *(zwykle asymetryczne)*
  - ujawnia się najczęściej w ciągu dwóch lat po zakażeniu
  - bólom towarzyszy obrzęk i wzmożone ucieplenie
  - w przypadku dużego wysięku w jamie stawowej dolegliwości bólowe ulegają nasileniu, zwłaszcza przy ruchach kończyn
  - najczęściej zmiany dotyczą stawów kolanowych, rzadziej stawów ramienno-barkowych, łokciowych, nadgarstkowych, biodrowych i skokowych
  - epizody zaostrzeń mogą być wielokrotne, przerywane okresami remisji i wykazują tendencję do samoistnego ustępowania.
- **przewlekłe zapalenie stawów** *(asymetryczne)*

PRZEWLEKŁE ZANIKOWE ZAPALENIE SKÓRY KOŃCZYN

- Ujawnia się w wiele lat po zakażeniu (nawet do 10 lat).
- Sino-czerwone zmiany, początkowo z cechami obrzęku zapalnego, a później zaniku skóry. Cienieje naskórek, naczynia żylne są poszerzone.

NEUROBORELIOZA

W stadium wczesnym może przebiegać jako:

- **porażenie nerwów czaszkowych**, najczęściej nerwu twarzowego
- **porażenie korzeni nerwowych**
  lub **pojedynczych nerwów obwodowych**
- **zapalenie opon mózgowo-rdzeniowych**
- **zapalenie mózgu/rdzenia kręgowego**

NEUROBORELIOZA

W stadium późnym może przebiegać jako:

- **zapalenie mózgu i rdzenia kręgowego** o powolnym, postępującym przebiegu; **choroba może przypominać stwardnienie rozsiane**
- **zapalenie nerwów obwodowych** charakteryzujące się zaburzeniami czucia, mrowieniem, drętwieniem, bólami korzeniowymi, a niekiedy niedowładami
- **przewlekła encefalopatia** z upośledzeniem pamięci, koncentracji, rozdrażnieniem, sennością i zmianami osobowości

- **Przechorowanie boreliozy nie chroni przed ponownym zachorowaniem .**
- **Nie ma szczepionki przeciwko boreliozie.**
- **Boreliozę leczy się terapią antybiotykową.**
- **Każde podejrzenie zakażenia należy skonsultować z lekarzem.**

Zachorowania na boreliozę w województwie warmińsko-mazurskim w latach 1997-2012

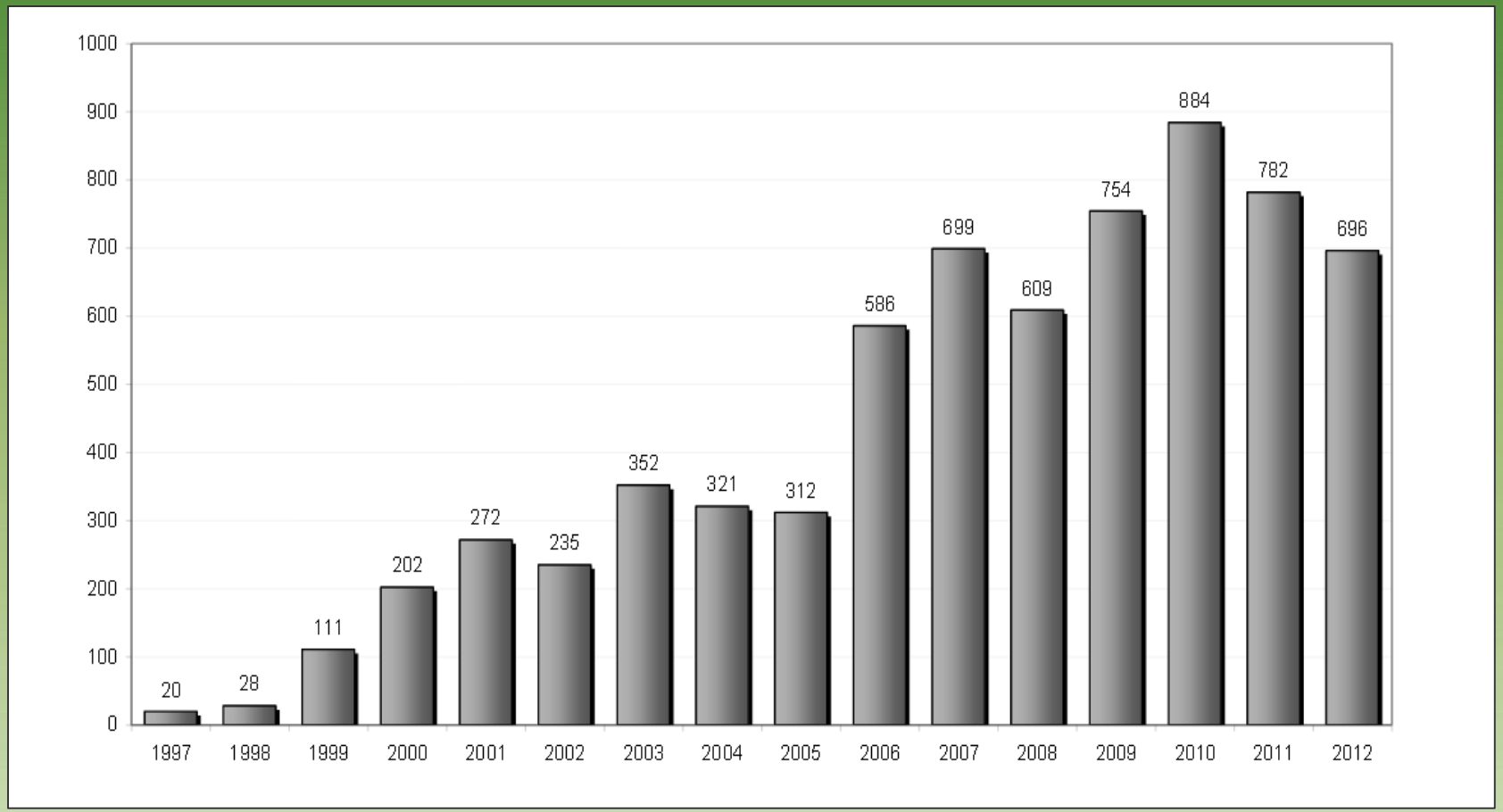

Wskaźniki zapadalności na boreliozę w woj. warmińsko-mazurskim i Polsce w latach 2004-2012

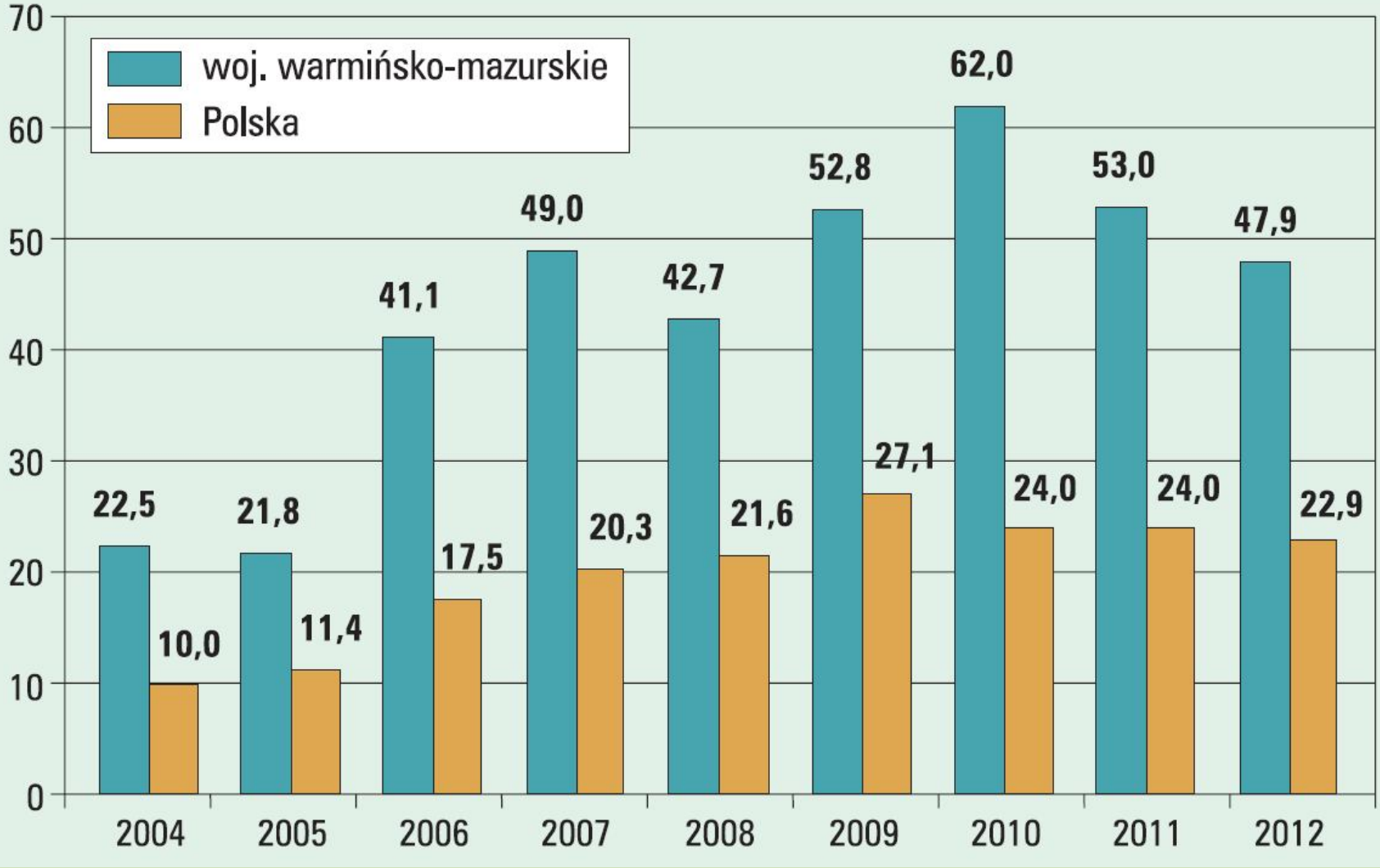

Zapadalność[3] na boreliozę *(A69.2)* w województwie warmińsko-mazurskim w 2012 roku

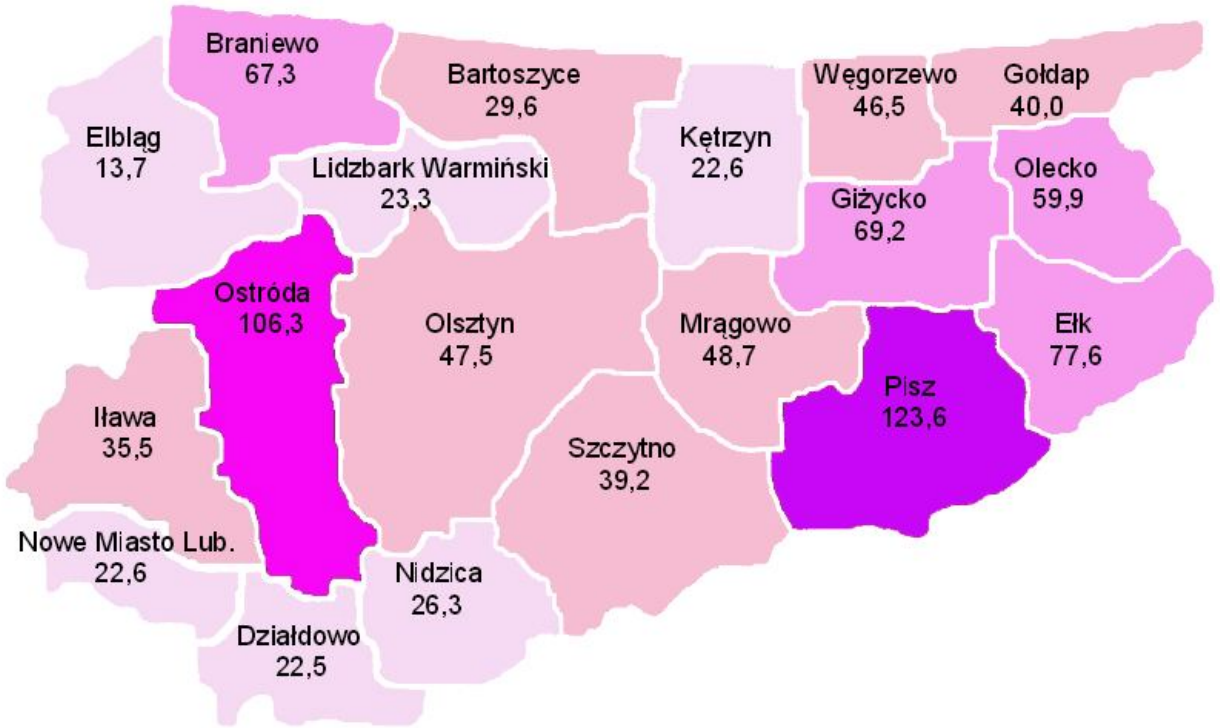

[3] Zapadalność liczona na 100 000 mieszkańców wg stanu ludności na 30.06.2012 r.

Od początku wiosny do później jesieni wędrującym i przechadzającym się po lasach i parkach ludziom grożą kleszcze.

Mogą one przenosić niebezpieczne choroby, między innymi boreliozę i kleszczowe zapalenie opon mózgowych.

Aby uchronić się przed atakiem kleszczy

- ✓ noś ubranie ochronne podczas przebywania w siedliskach kleszczy (wysokie buty, długie spodnie, bluzę z długim rękawem, nakrycie głowy)
- ✓ unikaj siadania, leżenia na trawie i pod krzewami
- ✓ stosuj środki odstraszające kleszcze
- ✓ starannie oglądaj ubrania po wyjściu z miejsc, gdzie mogą występować kleszcze
- ✓ dokładnie przeglądaj powierzchnię ciała oraz ostrożnie usuwaj kleszcze ze skóry
- ✓ gotuj niepasteryzowane mleko pochodzące od krów, kóz i owiec - może ono być źródłem zakażenia chorobami odkleszczowymi

USUWANIE KLESZCZA *(film)*

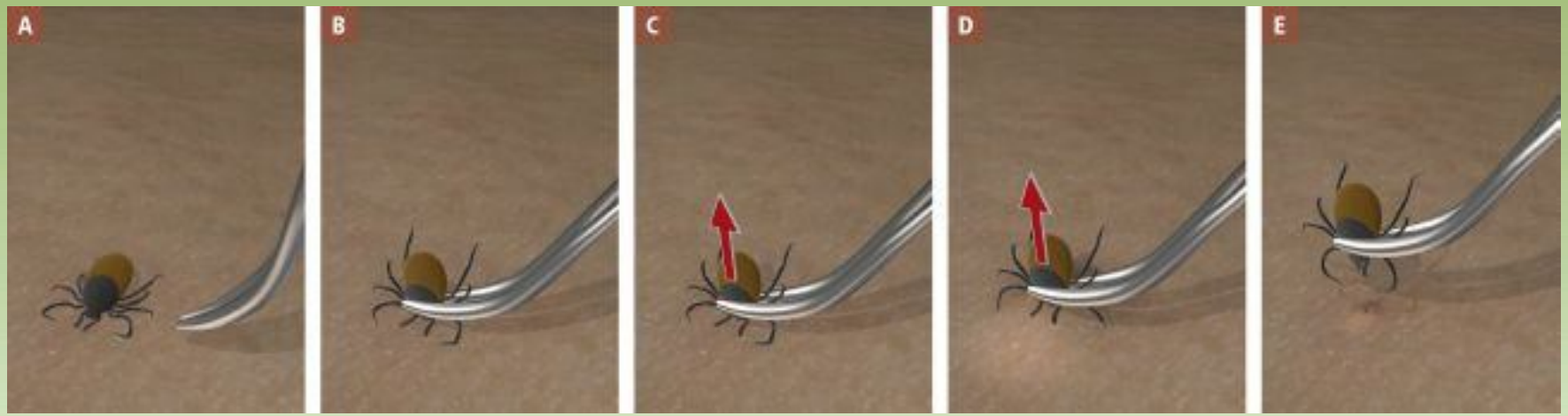

Stowarzyszenie Chorych na Boreliozę
www.borelioza.org

PORADNIK DLA REALIZATORA PROGRAMU EDUKACYJNEGO
DOTYCZĄCEGO PROFILAKTYKI CHORÓB ODKLESZCZOWYCH

„Chroń się przed kleszczami wszystkimi sposobami!"

SPIS TREŚCI:

WSTĘP 4
WSKAZÓWKI METODYCZNE 5
VADEMECUM WIEDZY O KLESZCZACH I CHOROBACH ODKLESZCZOWYCH. 9
Informacje ogólne 9
Biologia kleszczy 10
Typowe miejsca występowania kleszczy 11
Aktywność kleszczy 11
Jak chronić się przed kleszczami 12
Sposoby usuwania kleszczy 13
Choroby przenoszone przez kleszcze 14
Kleszczowe zapalenie mózgu 14
Borelioza 16
Inne choroby odkleszczowe 16
Ryzyko zakażenia chorobami odkleszczowymi 17
PRZYKŁADOWE SCENARIUSZE ZAJĘĆ EDUKACYJNYCH 19
Scenariusze zabaw dla przedszkolaków 21
Scenariusz 1 do realizacji w grupie 3-latków 21
Scenariusz 2 do realizacji w grupie 4-latków 21
Scenariusz 3 do realizacji w grupie 5, 6-latków 22
Scenariusze zabaw dla uczniów szkół podstawowych z klas I - III 24
Scenariusz 1 do realizacji w klasach I 24
Scenariusz 2 do realizacji w klasach II 25
Scenariusz 3 do realizacji w klasach III 26
Scenariusze zabaw dla uczniów szkół podstawowych z klas IV - VI 28
Scenariusz 1 do realizacji w klasach IV 28
Scenariusz 2 do realizacji w klasach V 29
Scenariusz 3 do realizacji w klasach VI 30
Karta Pracy 1 31
Karta Pracy 2 32
Karta Pracy 3 34
Ankieta sprawdzająca poziom wiedzy
uczniów z klas IV - VI szkół podstawowych 36
Ankieta ewaluacyjna dla uczniów klas IV - VI szkół podstawowych 38
BIBLIOGRAFIA 39

PROFILAKTYKA BORELIOZY I INNYCH CHORÓB PRZENOSZONYCH PRZEZ KLESZCZE JAKO CHORÓB ZAWODOWYCH

poradnik dla służb BHP, pracowników i pracodawców

pod redakcją
Ewy Cisak
i Jacka Zwolińskiego

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

INSTYTUT MEDYCYNY PRACY IM. PROF. J. NOFERA

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ SPOŁECZNY

Spis treści

Wstęp 7
Ewa Cisak

1. Biologia i występowanie kleszczy 9
   Jacek Zwoliński

2. Borelioza – epidemiologia, diagnostyka i klinika 11
   Jolanta Chmielewska-Badora

3. Inne choroby odkleszczowe 17
   Jolanta Chmielewska-Badora
   - 3.1. Kleszczowe zapalenie mózgu i opon mózgowo-rdzeniowych (kzm) 17
   - 3.2. Ludzka anaplazmoza granulocytarna 18
   - 3.3. Babeszjoza 19
   - 3.4. Bartonelozy 19
   - 3.5. Tularemia 20
   - 3.6. Gorączka Q 20
   - 3.7. Koinfekcje 21

4. Zasady profilaktyki chorób odkleszczowych u osób z grup ryzyka 23
   Ewa Cisak, Jacek Zwoliński
   - 4.1. Działania profilaktyczne 24
   - 4.2. Ogólne zasady profilaktyki chorób przenoszonych przez kleszcze 25

5. Ochrona osobista w profilaktyce chorób przenoszonych przez kleszcze 29
   Ewa Cisak
   - 5.1. Szczepienia ochronne 29
   - 5.2. Unikanie kontaktu z kleszczami 30

Źródła zdjęć

- http://www.healthcentral.com/common/images/1/17248_9079_5.jpg
- http://www.euroclinix.pl/images/pages/malaria-objawy.jpg
- http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/0c/Malaria_distribution_%28pl%29.png
- http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/3/36/Symptomy_dengi.svg/663px-Symptomy_dengi.svg.png
- http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/4/49/Dengue06.png/220px-Dengue06.png
- http://microbewiki.kenyon.edu/images/thumb/f/f4/Download_now.jpeg/400px-Download_now.jpeg
- http://www.wiking.edu.pl/upload/przyroda/images/SstrefyKlimat.jpg
- http://www.niaid.nih.gov/SiteCollectionImages/topics/lymedisease/burgdorferInoculatingTicks.jpg
- http://www.niaid.nih.gov/SiteCollectionImages/topics/lymedisease/burgdorferi.jpg
- https://encrypted-tbn2.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcS9TNp9W4V65FsvYMQpeUYnOp9lt9AHcnNiD07fZN_qwbsmbK2lrQ
- http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/1/17/Phlebotomus_pappatasi_bloodmeal_begin.jpg/240px-Phlebotomus_pappatasi_bloodmeal_begin.jpg
- http://pix.epodunk.com/locatorMaps/ct/CT_9242.gif
- http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/1/17/Ixodes_ricinus_wwalas.jpg/400px-Ixodes_ricinus_wwalas.jpg
- http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/6/60/Ixodes_ricinus_PL.jpg/400px-Ixodes_ricinus_PL.jpg
- http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/d/da/Ixodidae222.jpg/400px-Ixodidae222.jpg
- http://www.up.krakow.pl/konspekt/26/xml_data/011//2.jpg
- http://www.kleszczeinfo.pl/media/img/img5.jpg
- https://encrypted-tbn2.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcTdn0SjSXxHl2Neu_YT_7KFoV7S7EO5qGLbRRIR2ZMhGVyBM6n_
- http://www.kleszcze.org/pliki/artykul/1_kleszcz3.jpg
- http://www.mmlomza.pl/sites/igc3/files/imagecache/600x360/images/wwwmmlomzapl/16072/6d71ab47ee373a42c37b04ac0dc9baf2641000_0.jpg?mmium1
- http://i.wp.pl/a/f/jpeg/24701/kleszcz_daveynin_at.jpeg
- http://www.bangla.pl/foto/news/article_76_clip_image008.jpg
- http://www.zdrowyfutrzak.pl/static/theme/images/gallery/kleszcze/kleszcz1.jpg
- http://bi.gazeta.pl/im/3/5307/z5307413AA,Najedzony-kleszcz-wyglada-na-skorze-jak-babel.jpg
- http://www.mp.pl/img/articles/pielegnacja/usuwanie_kleszca_1.jpg
  http://en.wikipedia.org/wiki/File:Borrelial_lymphocytoma.jpg
- http://adst.mp.pl/img/articles/Lista/rumien_borelioza.jpg
- http://www.wellbiznes.com/wp-content/uploads/2013/03/zanikowe-zapalenie-sk%C3%B3ry-ko%C5%84czyn.jpg
- http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/8/8e/Bullseye_Lyme_Disease_Rash.jpg/230px-Bullseye_Lyme_Disease_Rash.jpg